

Ks. ZENON UCHNAST

PRÓBA METRYCZNEGO UJĘCIA PODMIOTOWYCH I PRZEDMIOTOWYCH WYMIARÓW OSOBOWOŚCI

Jednym z wyników aktywności naukowej psychologów orientacji humanistycznej, zaznaczającej się od początku lat sześćdziesiątych, jest wzrost ogólnego zainteresowania się problematyką koncepcji człowieka jako podmiotu i przedmiotu. Coraz częściej zwraca się uwagę, iż teorie psychologiczne można różnicować z racji przeakcentowywania w nich bądź to podmiotowego, bądź przedmiotowego charakteru człowieka¹. Dwa powyższe sposoby ujmowania człowieka są również przyjmowane jako ważne kryteria różnicowania postaw jednego człowieka względem drugiego w relacjach społecznych².

Ujmując **podmiotowy** charakter człowieka wyakcentowuje się, zdaniem Tomaszewskiego³, że jest on „kims”; że ma określoną tożsamość, posiada mniej lub bardziej wyraźną indywidualność, jego działalność zależy w znacznym stopniu od niego samego, potrafi on swoją obiektywną sytuację rozpoznać i określić w niej znaczenie poszczególnych jej elementów z uwagi na realizację swych zadań. Uwzględniając natomiast **przedmiotowy** charakter człowieka wyakcentowuje się, iż jest on „popychany” przez bodźce zgodnie z mechanizmem praw biologicznych, społecznych i psychologicznych; że jest on niesiony przez bieg

¹ T. Tomaszewski, Człowiek jako podmiot i człowiek jako przedmiot. W: J. Reykowski, O. Owczynnikowa, K. Obuchowski (red.), Studia z psychologii emocji, motywacji i osobowości, Wrocław 1977, ss. 59—75.

² J. Reykowski, Osobowość a prospołeczna percepcja. W: J. Reykowski i in. (red.), Studia..., dz. cyt., ss. 135—156.

³ T. Tomaszewski, dz. cyt., s. 72.

wydarzeń, lub manipulowany przez innych jako środek, narzędzie dla osiągnięcia celów obcych dla niego. Tymczasem, jak to już zaznaczono, uwzględniając podmiotowy charakter człowieka, ujmuje się go jako dążącego do określonych przez siebie celów i odpowiedzialnego za to, co robi; jako „żeglarza ponoszonego przez fale, lecz nie wypuszczającego steru z ręki”⁴.

Znaczenie i zasadność teorii psychologicznych preferujących jedno z tych dwu ujęć człowieka jest przedmiotem gorących sporów i dyskusji między zwolennikami behawioryzmu i psychoanalizy a zwolennikami rozwijającego się nurtu psychologii humanistycznej⁵. W dyskusjach tych zaznacza się wiele głosów dających wyraz poszukiwaniom możliwości pogodzenia tych dwu, zdawałoby się, całkowicie przeciwstawnych orientacji. Szczególnie interesujące wydają się być w tym względzie próby psychologów humanistycznych koncentrujących się na analizie doświadczenia i percepcji „własnego ja” jako podmiotu i przedmiotu doświadczenia istnienia i działania. Powyższe dychotomiczne aspekty doświadczenia i percepcji siebie traktowane są nie tyle jako dwa przeciwstawne bieguny, lecz raczej jako dwa komplementarne wymiary percepcji siebie.

1. OKREŚLENIE PODMIOTOWYCH I PRZEDMIOTOWYCH WYMIARÓW PERCEPCJI „WŁASNEGO JA” W UJĘCIU PSYCHOLOGÓW HUMANISTYCZNYCH

Psycholodzy orientacji humanistycznej, zarówno zwolennicy teorii organizmicznych (Rogers, Collier, Maslow), jak również zwolennicy teorii egzystencjalnych (May, Frankl, Friedman), opisują i wyjaśniają zasady funkcjonowania świadomości w nawiązaniu do założeń psychologii postaci. U podstaw ich analiz psychologicznych dominuje przekonanie, iż w funkcjonowaniu osobowości ludzkiej ujawnia się spontaniczna tendencja do organizacji w polu percepcyjnym możliwie dobrze określonej, sensownej całości (Gestalt — „figury”). Sens i znaczenie elementów pola percepcyjnego określane są wówczas w aspekcie ich udziału w organizowaniu możliwie doskonałej, zwartej i stabilnej „figury”. Jedną z pierwotnych zasad organizacji pola percepcyjnego jest zasada wyodrębniania się i uświadamiania tych doświadczeń i percepcji, które odnoszą się do „własnego ja” (jaki jestem, jaki byłem, jaki chciałbym być) i które to z czasem są organizowane w mniej lub bardziej zwartej i stabilny

⁴ Tamże, ss. 60 i 62.

⁵ F. Matson, *Without /within behaviorism and humanism*, Belmont 1973; A. Wandersman, P. Poppen, D. Ricks (eds), *Humanism and behaviorism: dialogue and growth*, New York 1976; B. F. Skinner, *Poza wolnością i godnością*, Warszawa 1978.

obraz siebie. Inną z pierwotnych zasad jest organizacja percepcji odnoszących się do „nie—ja”, które, z kolei, tworzą układ percepcji, „figurę”, ujmującą obraz świata otaczającego, obraz człowieka, społeczności ludzkiej itd. W układzie tym, „ja” jest tylko jednym z elementów.

Psycholodzy humanistyczni zwracają uwagę na potrzebę uwzględnienia funkcjonowania obu powyższych zasad organizacji percepcji i doświadczeń jednostki ludzkiej. Są one, według nich, podstawą procesu kształtowania się percepcji siebie jako podmiotu i przedmiotu.

Percepcja siebie jako podmiotu kształtuje się w procesie organizacji doświadczeń, które są wyodrębnione w świadomości z uwagi na ich znaczenie w określaniu tego, co jest „autentycznie moje” i co jest wyrazem „mojej własnej, autonomicznej aktywności”.

Psycholodzy humanistyczni, szczególnie zwolennicy orientacji organizmicznej, wyakcentowują znaczenie ujmowania wewnętrznych doświadczeń towarzyszących reakcjom sensoryczno-wisceralnym. Maslow⁶ podkreśla, iż w celu poznania autentycznego „ja” należy rozwijać zdolność do rozpoznawania „wewnętrznych sygnałów” (bodźców, impulsów) informujących o tym, co naprawdę się lubi, a czego się nie lubi itp. Bugental⁷ pisze o potrzebie rozwijania zdolności do „nasłuchiwania” (the listening eye) wewnętrznych doznań organizmu towarzyszących emocjom, uczuciom, spostrzeżeniom, wyobrażeniom, myślom. One bowiem, podkreśla Bugental, pozwalają dotrzeć do centrum życia osobowego, do doświadczeń swojej jaźni. Shostrom⁸, podobnie jak Rogers⁹, zwraca uwagę na fakt, iż osoba, która może pozwolić sobie na bezwarunkowe dopuszczenie do świadomości każdego z wewnętrznych doświadczeń, doznań, przeżywa głęboką wewnętrzną satysfakcję, radość „życia”, z zaangażowania się całego organizmu w możliwie pełne i całościowe doświadczenie tego, kim naprawdę jestem „tu i teraz”. Osoba potrafi po prostu cieszyć się wówczas spontanicznością powstającego doświadczenia, jego indywidualnością, oryginalnością, świeżością. Być sobą, być autentycznym, stwierdza Shostrom¹⁰, to być po prostu w pełni otwartym na wszystkie doświadczenia wewnętrzne, to być uczciwym względem nich w akceptowaniu ich takimi jakimi się jawią.

Psycholodzy orientacji egzystencjalnej podejmują powyższy kierunek dochodzenia do podmiotowych aspektów doświadczeń „własnego ja”. W szczególności jednak koncentrują się na ujęciu tych z wewnętrznych doświadczeń, które powstają w sytuacji konfrontacji doświadczenia włas-

⁶ A. Maslow, *The farther reaches of human nature*, New York 1971, s. 33.

⁷ J. F. Bugental, *The listening eye*, *Journal of Humanistic Psychology*, vol. 16, n. 1, 1976, ss. 55—66.

⁸ E. Shostrom, *Man the manipulator*, New York 1972, s. 22.

⁹ C. Rogers, *La développement de la personne*, Paris 1966, ss. 70 s.

¹⁰ E. Shostrom, dz. cyt., s. 23.

nego istnienia z jego ograniczeniami i z możliwością nie-istnienia. Duże znaczenie w tym względzie przypisują oni doświadczeniom współzależności własnego „ja” i „nie — ja” oraz rodzącemu się u jednostki ludzkiej poczuciu odpowiedzialności do dawania odpowiedzi temu, co nie jest nasze (nie—ja), co ma swój odrębny „świat”. W sytuacji tej jednostka ludzka ma szansę doświadczyć własnej indywidualności i jedyności ¹¹.

Doświadczenie podmiotowości własnego „ja” wzbogaca się i pogłębia, zdaniem psychologów humanistycznych, w miarę rozwoju zdolności do wewnętrznej autonomii w organizowaniu własnej aktywności. Z tego też względu poświęcają oni wiele uwagi analizie spontanicznych reakcji organizmu, które, ich zdaniem, wyrażają podstawowe ukierunkowania ku zaspokojeniu największej liczby potrzeb, pragnień, by zapewnić w ten sposób efektywną aktualizację organizmu jako całości. Rozwój aktywności własnej w zakresie skutecznego ukierunkowania procesu własnej samoaktualizacji uwarunkowany jest, zdaniem Collier ¹², stopniem rozwoju podstawowej zdolności do opóźniania reakcji. Zdolność ta ujawnia się w procesie rozwoju zdolności do abstrahowania, które, zdaniem Goldsteina, umożliwia przede wszystkim wzrost autonomii względem konkretnych sytuacji, bodźca ¹³. Doświadczenie własnej aktywności, zdaniem wspomnianych psychologów, jest doświadczeniem realizacji wewnętrzniego ukierunkowania organizmu, określanego jako tendencja do aktualizacji siebie, jako całości, w kierunku wzrostu wewnętrznej i zewnętrznej autonomii.

Powyższe aspekty aktywności własnej ujmowane są na gruncie psychologii egzystencjalnej w ramach analizy relacji układu: „ja — ty”. Szczególnie znaczącą wydaje się w tym względzie uwaga Friedmana ¹⁴, który stwierdza, iż „ja (self) jako całość to jeszcze nie to, czego jestem po prostu świadomy. Nasza „całość” jest bowiem najbardziej tam, gdy zapominamy o sobie w procesie dawania odpowiedzi, możliwie pełnej odpowiedzi, dającej wyraz naszej jedyności w danej sytuacji życiowej temu, co nie jest nasze, co jest nie—ja”.

Jednostka ludzka doświadczając własnej podmiotowości percypuje zatem siebie jako określoną całość („figurę”) wyodrębniającą się z pewnego podłoża („tła”). Osoba doświadcza wówczas, iż posiada pewien swój „świat” oraz właściwą sobie indywidualność. Doświadcza własnej niepowtarzalności i jedyności oraz przysługującej jej z tego tytułu godności. Do-

¹¹ M. Friedman, Dialogue and the unique in humanistic psychology, *Journal of Humanistic Psychology*, vol. 12, n. 2, 1972, ss. 7—22.

¹² R. Collier, The self concept in context of a holistic-organismic theory of consciousness, *Journal of Individual Psychology*, vol. 21, n. 1, 1965, ss. 3—17.

¹³ Por. R. May, *Psychologia i dylemat ludzki*, Warszawa 1973, s. 18.

¹⁴ M. Friedman, dz. cyt., s. 20.

świadczeniom tym towarzyszy przekonanie o własnej stabilności mimo względnej zmienności poszczególnych doświadczeń i percepcji. Zmieniające się stany psychiczne, postawy, procesy itd. ujmuje jako pewne aspekty czegoś, co określa ją jako podmiot różnych sposobów istnienia i działania, tj. jako zasadę organizacji wszystkich doświadczeń w określonej całości.

Percepcja siebie jako przedmiotu kształtuje się w procesie organizacji doświadczeń siebie jako elementu pewnej całości (całości świata natury, społeczności ludzkiej itd.). Jednostka ludzka ujmuje wówczas siebie jako kogoś, kogo się określa i ocenia w stosunku do czegoś zewnętrznego. W sytuacji tej, zasada organizacji pola percepcyjnego w coś, co jest „nie—ja”, stanowi podstawowe kryterium oceny charakteru i znaczenia elementów tego pola. Doświadczenia własnego ja traktowane są wówczas jako tworzywo dla pewnej „figury” i dopuszczane są do świadomości o tyle tylko, o ile są dla niej użyteczne. A zatem te elementy, które są nieużyteczne pozostają w „podłożu—tle” tworzącej się „figury”. Doświadczenia „ja” jako elementy „tła” zlokalizowanego poza „figurą”, mają charakter czegoś, co jest mniej zróżnicowane, mniej ustrukturyzowane, mniej przenikliwe, mniej niezależne, mniej znaczące i w pewnym sensie jako mniej „realne”¹⁵.

Powyższy opis procesu kształtowania się percepcji „własnego ja” w terminach psychologii postaci pozwala wyakcentować jego znaczenie w kształtowaniu się pełnego obrazu „ja”. Psycholodzy humanistyczni określają go bowiem jako proces komplementarny w stosunku do procesu percepcji podmiotowości „własnego ja”.

Binswanger, do którego często nawiązują psycholodzy orientacji egzystencjalnej, zwracał uwagę na konieczność uwzględnienia w analizie ludzkiego istnienia faktu, że człowiek, tak jak inne istoty żyjące, jest „rzucony” w świat o określonych wymiarach czaso-przestrzennych. Otwartość człowieka na wszystkie wymiary swego świata (Umwelt, Mitwelt, Eigenwelt) warunkuje, zdaniem Binswanger’a, rozwój autentycznego „ja”. Natomiast postawa negacji i izolacji w stosunku do tych egzystencjalnych uwarunkowań życia prowadzi do wytworzenia złudnego—życzeniowego „ja”¹⁶. May¹⁷, nawiązując do tych myśli, określa te wszystkie doświadczenia naturalnych, biologicznych i społecznych uwarunkowań jako istotne aspekty doświadczenia własnej przedmiotowości. Ponadto, zdaniem Maya¹⁸, doświadczenie własnej przedmiotowości towarzyszy dążeniom do zrozumienia siebie w aspekcie instynktów, wy-

¹⁵ G. Hartmann, *Gestalt psychology*, New York 1974, s. 26.

¹⁶ L. Binswanger, *The case of Ellen West*. W: R. May, E. Angel and H. Ellenberger (eds), *Existence*, New York 1958, ss. 237—264.

¹⁷ Por. R. May, *Psychologia...*, dz. cyt., ss. 18 i 29.

tworzonych nawyków oraz innych mechanizmów dynamiki funkcjonowania osobowości. Również dążenie do zrozumienia siebie w aspekcie ogólnych zasad i teorii, zdaniem Maya, jest przejawem doświadczenia siebie jako przedmiotu. Człowiek bowiem doświadcza i percypuje siebie jako jedynie drobny epizod w wyrazie sił przyrody, losu czy pewnej prawidłowości określonej w jakiejś teorii. Wartość osoby określa się wówczas najczęściej według stopnia ujawnianych przez nią zdolności do przystosowania się, do realizacji stawianych jej wymagań. Stąd też, stwierdza May¹⁹, traktuję siebie jako przedmiot szczególnie wówczas, gdy ujmuję siebie jako kogoś, kogo trzeba kontrolować i którym trzeba kierować, aby wykonał swoje zadania w sposób najbardziej efektywny. Wartość siebie ocenia się wówczas wielkością osiągniętego sukcesu w warunkach konkurencji. Doświadczenia siebie wyrażane są wówczas najczęściej w terminach: „służba wartościom zewnętrznym”, „muszę”, „powinienem”, „uważam się za...”, „moim problemem jest...”²⁰.

Dynamikę percepcji siebie jako podmiotu i przedmiotu doświadczenia istnienia i działania można opisać, zdaniem Maya, w terminach dynamiki układu „figura—tło” według gestaltowskiego przykładu figury dwuznacznej (sposostrzeganie na przemian wazy i profili ludzkich twarzy). Jedną z podstawowych funkcji osobowości jest utrzymanie tych dwu sposobów percepcji siebie w dynamicznej równowadze, gdyż tylko w ten sposób jednostka ludzka osiągnąć może pełny, obiektywny i autentyczny obraz własnego ja — warunek efektywnego i twórczego funkcjonowania osobowości. May, uwzględniając powyższe wymiary funkcjonowania osobowości ludzkiej, dopatruje się w nich źródeł podstawowego dylematu ludzkiego istnienia: „być podmiotem — być przedmiotem”. „Znajdujący się między dwoma członami dylematu człowiek rozwinął symbole, sztukę, język i rodzaj nauki, która nieustannie rozszerza się w swoich założeniach. Uważam”, stwierdza May²¹, „że odważne życie wewnątrz tego dylematu jest źródłem ludzkiej twórczości”. Natomiast próby uniknięcia doświadczenia tego dylematu poprzez odrzucenie, zaniegowanie jednego z tych dwu sposobów ludzkiego istnienia prowadzi, zdaniem Maya, do poważnych zaburzeń w funkcjonowaniu osobowości²².

¹⁸ Tamże, ss. 13 i 15s.

¹⁹ Tamże, ss. 13 i 90.

²⁰ Tamże, ss. 14 i 36.

²¹ Tamże, s. 30.

²² Por. Z. Uchnast, Rollo Maya fenomenologiczno-egzystencjalna koncepcja osobowości, *Rocz. Filoz.*, t. XXIII, z. 4, 1975, ss. 37—45.

2. SKALA POMIARU WARTOŚCIOWANIA PODMIOTOWYCH I PRZEDMIOTOWYCH ASPEKTÓW OSOBOWOŚCI (SKALA PODMIOTOWOŚĆ—PRZEDMIOTOWOŚĆ)

Formułowane na gruncie psychologii humanistycznej teoretyczne założenia i hipotezy skłaniają do opracowania metod, przy pomocy których można by dokonać ich empirycznej weryfikacji. Do pomiaru podmiotowych i przedmiotowych aspektów osobowości, w pewnym stopniu, można posłużyć się kwestionariuszem do badania samoaktualizacji skonstruowanym przez Shostroma, który został opracowany na bazie teoretycznych założeń Maslowa, Rogersa i Maya²³. W szczególności przydatną być może w tym względzie skala wewnątrz- i zewnątrz-sterowności. Metoda ta polega na samookreśleniu się respondenta przez dokonanie wyborów między przeciwstawnymi twierdzeniami określającymi wewnątrz- i zewnątrz-sterowność. Z tej też racji metoda ta nie jest w pełni przydatna do określenia preferencji w zakresie podmiotowych i przedmiotowych wymiarów istnienia i działania, gdyż powinny być one oceniane raczej oddzielnie jako komplementarne a nie przeciwstawne wymiary osobowości²⁴. Ponadto, należy zaznaczyć, iż psycholodzy orientacji humanistycznej zwracają szczególnie uwagę na znaczenie analizy procesów ewaluacyjnych, wewnętrznych aktów wartościowania, które ujawniają spontaniczne emocjonalne ustosunkowanie się osoby ludzkiej względem określonej rzeczywistości. Te właśnie momenty wydają się być szczególnie istotne przy opracowaniu metody pomiaru ustosunkowań się jednostki ludzkiej do przedmiotowych i podmiotowych aspektów osobowości, których doświadczenie, według Maya, jest źródłem egzystencjalnego dylematu człowieka.

Biorąc pod uwagę powyższe postulaty wykorzystałem do konstrukcji poszukiwanej metody technikę dyferencjału semantycznego opracowaną przez Osgooda i jego współpracowników²⁵. Technika ta służy w zasadzie do badania znaczeń konotacyjnych, które towarzyszą znaczeniom denotacyjnym (określonym w definicji) słów, pojęć. „Znaczenia konotacyjne”, zdaniem Hilgarda, „mają charakter emocjonalny, zwykle wyrażają pewien rodzaj oceny lub preferencji i są różne dla różnych osób”²⁶. Osgood ustalił, jako podstawowe, trzy wymiary znaczenia konotacyjnego: wartościowanie (ocena), siłę i aktywność. Za najważniejszy z nich uznaje się wymiar wartościowania. Konotacyjne znaczenie jakie-

²³ Por. Wł. Szewczyk, Z. Uchnast, *Metoda pomiaru samoaktualizacji* E. L. Shostroma, *Zagadnienia Wychowawcze a Zdrowie Psychiczne*, r. 14, n. 1, 1978, ss. 28—44.

²⁴ R. May, *Psychologia...*, dz. cyt., s. 21.

²⁵ Ch. Osgood, G. Suci, P. Tannenbaum, *The measurement of meaning*, Urbana 1957.

²⁶ E. Hilgard, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 1967, s. 504.

gość pojęcia określa się na podstawie jego ocen na szeregu skal, najczęściej 7-mio stopniowych, z których każda dotyczy jednej pary przeciwstawnych przymiotników. Określone w ten sposób znaczenie pojęcia uwzględnia sposób jego rozumienia oraz postawę i nastawienie względem rzeczywistości, którą ono reprezentuje. Dlatego też dyferencjał semantyczny wykorzystywany był do badania opinii publicznych, stereotypów społecznych oraz do badania postaw. Wydaje się zatem, że wykorzystanie tej techniki do opracowania metody pomiaru ustosunkowań się osoby do podmiotowych i przedmiotowych sposobów istnienia i działania jest całkowicie uzasadnione.

Prace nad konstrukcją poszukiwanej metody koncentrowały się na realizacji dwu szczegółowych zadań: sformułowania zestawu pojęć określających podmiotowe i przedmiotowe sposoby istnienia i działania osoby ludzkiej oraz doboru szeregu skal przymiotnikowych do oceny tych pojęć. Szczególną wagę przypisywałem w tym względzie analizie prac Rogersa²⁷, Maya²⁸, Shostroma²⁹ i Frankla³⁰. W wyniku tych analiz sformułowałem zestaw 10 par pojęć oraz ich denotacyjne znaczenia jakie przyjmowane są przez wspomnianych psychologów. W zestawie tym pięć par pojęć (1—5) ujmuje podmiotowe i przedmiotowe sposoby istnienia osoby ludzkiej. Natomiast następne pięć par pojęć (6—10) ujmuje podmiotowe i przedmiotowe sposoby działania osoby ludzkiej.

Poniżej podaję listę pojęć określających podmiotowe i przedmiotowe wymiary osobowości oraz ich określenia.

Podmiotowe wymiary osobowości

1. INDYWIDUALNOŚĆ —

Ktoś wyodrębniający się od innych z uwagi na jemu właściwy „świat” przeżyć, przekonań, potrzeb, celów i sposobów ich osiągnięcia.

Przedmiotowe wymiary osobowości

1. BYĆ CZĘŚCIĄ SPOŁECZNOŚCI —

Zdać sobie sprawę, że nasze przeżycia, myśli, poglądy, cele życiowe zależą od społeczności do której przynależymy — od rodziny, środowiska społecznego, narodu itd.

²⁷ C. Rogers, *Client-centered therapy: its current practice, implications and theory*, Boston 1965; C. Rogers, G. M. Kinget, *Psychothérapie et relations humaines*, vol. 1, Paris 1965; C. Rogers, *Le développement...*, dz. cyt.

²⁸ R. May, *Man's search for himself*, New York 1953; Tenże, *The origins and significance of the existential movement in psychology. Contributions of existential psychotherapy*. W: R. May i in. (eds), *Existence*, dz. cyt., ss. 3—91; Tenże, *Psychologia...*, dz. cyt.

²⁹ E. Shostrom, *Freedom to be*, New York 1974; Tenże, *Man...*, dz. cyt.

³⁰ V. Frankl, *Psychotherapy and existentialism*, New York 1967; Tenże, *Homo patiens*, Warszawa 1971.

2. AUTENTYCZNOŚĆ —

Być tym, kim rzeczywiście się jest w swoich uczuciach, dążeniach, myślach, poglądach, niezależnie od tego za kogo nas inni uważają, lub jak chcieliby nas widzieć.

3. SAMOAKTUALIZACJA —

Rozwój i dojrzewanie jednostki ludzkiej poprzez dawanie jej szans wykorzystania wrodzonych zdolności i umiejętności, aby niezależnie od oczekiwań innych była jako określona indywidualność, samodzielna, wolna i odpowiedzialna.

4. STABILNOŚĆ —

Jest się ciągle kimś tym samym, choć nie takim samym, odpowiedzialnym za to kim się było, kim się jest i kim może się być, niezależnie od zmienności przeżyć, poglądów, pełnionych ról, od zajmowanych pozycji społecznych.

5. GODNOŚĆ OSOBY —

Każdej osobie ludzkiej przysługuje godność i szacunek, jej życie jest wartością nieetykalną, godną najwyższego szacunku, największej troski i największego poświęcenia.

6. AUTONOMICZNOŚĆ —

Kierowanie się w życiu ku temu, co się lubi, ceni, pragnie, według własnej woli.

2. DBAŁOŚĆ O DOBRĄ OPINIĘ —

Uznanie i ujawnianie tylko tych ze swoich uczuć, potrzeb i przekonań, które odpowiadają temu, kim chciałoby się być ze względu na oczekiwania i uznanie otoczenia.

3. WZOROWAĆ SIĘ —

Jednostka ludzka rozwija się poprzez naśladowanie właściwych wzorów i ideałów, poprzez nabywanie przyjętych w jej społeczności tradycji, nawyków i przyzwyczajęń.

4. LABILNOŚĆ —

To kim się jest (np. mocnym czy słabym, serdecznym czy grubiańskim, itp.) zależy od mniej lub bardziej korzystnych warunków, od wymagań i oczekiwań innych ludzi.

5. UŻYTECZNOŚĆ OSOBY —

O wartości jednostki ludzkiej i szacunku jej należytem decyduje stopień jej użyteczności dla drugiego człowieka, dla społeczności, ludzkości.

6. HETERONOMICZNOŚĆ —

Podporządkowanie swoich uczuć i potrzeb temu, co się ma obowiązek wykonać, czego inni oczekują od nas.

7. SPONTANICZNOŚĆ —
Bezpośrednie i swobodne wyrażanie tego, co się przeżywa, odczuwa.
8. ZACHOWANIE TWÓRCZE —
Ujawnianie własnej indywidualności; nowy i oryginalny sposób odczuwania, myślenia i działania.
9. DZIAŁANIE SAMOREALIZUJĄCE —
Nastawienie na realizację siebie, swoich potrzeb, pragnień i wartości usensowniających życie.
10. POCZUCIE WOLNOŚCI —
Wewnętrzne poczucie swobody przeżywania i wyrażania swoich uczuć, myśli i poglądów. Wolność bycia tym, kim się jest i kim może się być.
7. WŁADAĆ SOBĄ —
Jednostka ludzka powinna mieć władzę nad sobą; jej zachowanie powinno być świadomie przemyślane, szczegółowo rozplanowane i kontrolowane, tak by było zgodne z przyjętymi celami i zasadami, mimo rodzących się przeciwstawnych emocji, chęci, pragnień.
8. ZACHOWANIE ADAPTACYJNE —
Cele, dążenia i zachowanie się jednostki winny być dostosowane do warunków życia i wymagań środowiska.
9. DZIAŁANIE TYLKO SKUTECZNE —
Nie tyle ważne jest to, co się przeżywa, odczuwa, ale to czy działanie nasze jest efektywne w osiągnięciu zamierzonych celów i zadań, jako sprawdzianu naszej wartości.
10. POCZUCIE ZALEŻNOŚCI —
Liczenie się z koniecznością podlegania sile i mocy praw biologicznych, psychologicznych i społecznych oraz z koniecznością podlegania sile losu życia jaki przypaść danej jednostce.

Nadmienić należy, że zarówno w doborze pojęć, jak również w ich określaniu starałem się zrealizować następujące postulaty:

a) Wybrane pojęcia i ich określenia nie powinny, w miarę możliwości, sugerować ocen pozytywnych lub negatywnych. Dość duże trudności w tym względzie napotykałem w sformułowaniu pojęć określających przedmiotowe aspekty osobowości.

b) Definiując pojęcia starałem się uwzględnić przyjęte w literaturze określenie podmiotowości i przedmiotowości osobowości ludzkiej. Definiując zatem pojęcia określające osobę ludzką jako **podmiot** istnienia i działania starałem się wyakcentować te aspekty, które ujmują percepcję siebie jako określonej całości, „figury” mającej swoje podłoże, „tło”. Osoba ludzka jest wówczas ujmowana jako posiadająca swój „świat” doświadczeń i swoje punkty widzenia. Stąd też, wyakcentowano w funkcjonowaniu osobowości doświadczenie własnej indywidualności, tożsamości, odpowiedzialności, samoaktualizacji. Natomiast ujmując osobę ludzką jako **przedmiot** istnienia i działania uwzględniałem te aspekty percepcji osoby ludzkiej, które ujmują ją jako część, element pewnej całości („figury”), tj. środowiska, społeczności, kulturowych wartości itd. W tym przypadku jednostka ludzka postrzega i ocenia siebie jako kogoś, czyje istnienie, działanie, jego charakter i znaczenie zdeterminowane są przez „figurę” do której przynależy, tj. przez społeczność, kulturowe wartości, cele, zadania i ideały zadane jej do realizacji.

Do oceny konotacyjnego znaczenia powyższych 20 pojęć wybrałem z zestawów proponowanych przez Osgooda ³¹ 10 skal przymiotnikowych ujmujących wymiar wartościowania. Są to następujące pary przeciwstawnych przymiotników: a) zrozumiały — niezrozumiały, b) prosty — skomplikowany, c) radosny — smutny, d) odprężony — napięty, e) optymistyczny — pesymistyczny, f) bogaty — ubogi, g) atrakcyjny — nudny, h) altruistyczny — egoistyczny, i) zdrowy — chory, j) przyjemny — przykry.

Badana osoba ma pełną szansę na dokonanie niezależnej oceny zarówno w stosunku do pojęć określających podmiotowe jak i przedmiotowe aspekty osobowości. Oceniając, na przykład, pojęcie „indywidualność” na 7-mio stopniowej skali przymiotnikowej (przyjemna :—:—:—:—:—:—:—:—: przykra), badany zapoznaje się najpierw z podanym określeniem tego pojęcia a następnie zaznacza kierunek i intensywność swej oceny znakiem „X” bądź w pobliżu przymiotnika „przyjemna”, bądź w pobliżu przymiotnika „przykra”. Postawienie tego znaku w polu środkowym oznaczałoby postawę obojętną względem określanego pojęcia w aspekcie: przyjemny—przykry. Uzyskanym odpowiedziom przypisuje się wartość liczbową „1”, jeśli badany zakresił odcinek najbliższy bieguna „przykry”, a liczbę „7”, konsekwentnie, jeśli zakresił on odcinek najbliższy bieguna „przyjemny”. W ten sposób można liczbowo określić stopień preferencji w stosunku do poszczególnych pojęć na poziomie określonych skal przymiotnikowych. Uzyskane odpowiedzi

³¹ Ch. Osgood i in., dz. cyt.

od poszczególnych osób dla wszystkich pojęć w zakresie stosowanych skal przymiotnikowych zestawia się w tabeli zbiorczej, zwanej macierzą wyników, sporządzonej według zamieszczonego poniżej przykładu.

Tab. 1. Przykład macierzy wyników uzyskanych przez poszczególne osoby w „Skali Podmiotowość—Przedmiotowość”

		PODMIOT. (S)										PRZEDMIOT. (O)											
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ms	Mo	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
pojęcia skale (k)	a	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	b	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	c	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	d	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	e	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	f	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	g	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	h	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	i	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
	j	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.			.	.	.	.	.	.	.	.	.	.
			$D_{s-o} =$																				

Mając do dyspozycji macierz wyników można dokonać szczegółowej analizy konotacyjnego znaczenia jakie badana osoba przypisuje poszczególnym parom pojęć na różnych skalach przymiotnikowych. Wyniki średnie uzyskane w poszczególnych skalach dla pojęć określających podmiotowe (Ms) i przedmiotowe (Mo) wymiary sposobu istnienia i działania osoby ludzkiej, stanowią podstawę do określenia kierunków i intensywności oceny tych dwu wymiarów.

Biorąc pod uwagę prezentowane wcześniej teoretyczne założenia odnośnie komplementarności tych dwu biegunów ludzkiego sposobu istnienia i działania zachodzi potrzeba opracowania sposobu obliczenia ogólnego wskaźnika, który określałby stopień zgodności lub przeciwstawności tych dwu badanych preferencji. Proponowana przez Osgooda formuła obliczania wskaźnika odległości między profilami konotacyjnego znaczenia dwu pojęć nie jest w tym wypadku w pełni odpowiednia, gdyż nie uwzględnia ewentualności różnicy o znaku ujemnym w pomiarze odległości. Nawiązując jednak do stosowanego przez Osgooda sposobu obliczania omawianego wskaźnika $D = \sqrt{\sum_{i=1}^k (i-j)^2}$ proponuje

następujący sposób obliczania poszukiwanego wskaźnika z uwzględnieniem możliwej komplementarności omawianych wymiarów osobowości człowieka. Wskaźnik ten określam jako „wskaźnik nasilenia podmiotowości” i oznaczam go symbolem „ D_{s-o} ”. Sposób jego obliczenia podaje następująca formuła:

$$D_{s-o} = \sqrt{\frac{\sum_{M_s > M_o}^k (M_s - M_o)^2}{\sum_{M_s < M_o}^k (M_s - M_o)^2}}$$

Wynik ujemny pod pierwiastkiem wskazywałby zatem na dominację preferencji przedmiotowych wymiarów sposobu istnienia i działania osobowości. Natomiast wynik dodatni (po wyciągnięciu pierwiastka) określa stopień dominacji preferencji podmiotowych w stosunku do preferencji przedmiotowych wymiarów osobowości.

Celem sprawdzenia wartości proponowanej Skali oraz sposobu opracowania danych uzyskanych przy jej pomocy w zakresie jej zdolności do różnicowania populacji przeprowadziłem analizę statystyczną danych empirycznych.

3. Dyskryminatywność „Skali Podmiotowość—Przedmiotowość” — Wyniki z badań empirycznych

Prezentowaną Skalą P—P przebadano grupę 318 studentów (164 mężczyzn i 154 kobiety) w wieku lat 19—25. Uzyskane wyniki były podstawą do obliczenia wskaźnika nasilenia podmiotowości „ D_{s-o} ”. Zamieszczona poniżej tabela nr 2 ilustruje rozkład uzyskanych wskaźników D_{s-o} w przebadanej próbie populacji.

Prezentowany rozkład zbliżony jest do rozkładu normalnego. Jest to niewątpliwie znaczące dla potwierdzenia zasadności podjętego przedmiotu badań, jak również dla zastosowanej formuły obliczenia wskaźnika D_{s-o} . Ponadto, uzyskany rozkład upoważnia do przeprowadzenia dalszych analiz statystycznych i psychologicznych.

Przedmiotem szczególnego zainteresowania w tym względzie są dwie grupy osób o wynikach skrajnych (powyżej i poniżej odchylenia standardowego od średniej całej grupy) oraz grupa osób, które uzyskały wyniki średnie. Osoby, które uzyskały wyniki bardzo wysokie określam jako „podmiotowców”. Osoby, które uzyskały wyniki bardzo niskie (poniżej zera) jako „przedmiotowców”. Natomiast osoby, które uzyskały wyniki przeciętne określam jako „podmiotowców akceptujących przedmiotowość”.

Tab. 2. Rozkład wskaźników D_{3-0} dla 318 osób uzyskany w „Skali Podmiotowość—
—Przedmiotowość”

Granice zapisowe	Liczebność	M	K	Σ
-3.5- 4.0		—	—	—
-3.0- 3.5	X	1	—	1
-2.5- 3.0	XXXX	3	1	4
-2.0- 2.5	XXXXXX	2	3	5
-1.5- 2.0	XXXXXXXXXX	2	7	9
-1.0- 1.5	XXXXXXXXXX	5	4	9
-0.5- 1.0	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	8	7	15
0.0- 0.5	XX	1	1	2
0.5- 0.0	XXXXXX	5	—	5
1.0- 0.5	XXXXXXXXXXXX	8	2	10
1.5- 1.0	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	18	7	25
2.0- 1.5	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	15	9	24
2.5- 2.0	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	13	11	24
3.0- 2.5	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	13	13	26
3.5- 3.0	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	12	12	24
4.0- 3.5	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	10	15	25
4.5- 4.0	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	5	9	14
5.0- 4.5	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	8	11	19
5.5- 5.0	XXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXXX	12	9	21
6.0- 5.5	XXXXXXXXXXXX	3	6	9
6.5- 6.0	XXXXXXXXXXXX	6	4	10
7.0- 6.5	XXXXXXXXXXXXXXXX	9	5	14
7.5- 7.0	XXXXXX	—	5	5
8.0- 7.5	XXXXXXX	2	5	7
8.5- 8.0	X	1	—	1
9.0- 8.5	XX	—	2	2
9.5- 9.0	X	—	1	1
10.0- 9.5	X	—	1	1
10.5-10.0	XX	1	1	2
11.0-10.5	X	1	—	1
11.5-11.0	XX	—	2	2
12.0-11.5		—	—	—
12.5-12.0		—	—	—
13.0-12.5	X	—	1	1
M=3.13 s=2.82	Razem	164	154	318

Stosując powyższe kryteria wyodrębniłem spośród badanych trzy grupy:

Grupa I_s — „podmiotowcy”, 47 osób, których wskaźniki D_{s-o} mieszczą się w granicach od 6.0 do 13.0.

Grupa II_{s/o} — „podmiotowcy akceptują przedmiotowość”, 50 osób, których wskaźniki D_{s-o} mieszczą się w granicach od 2.5 do 3.5.

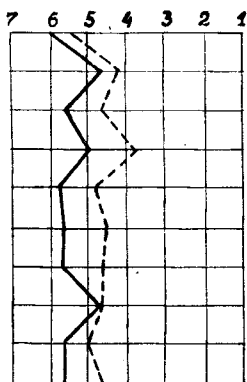
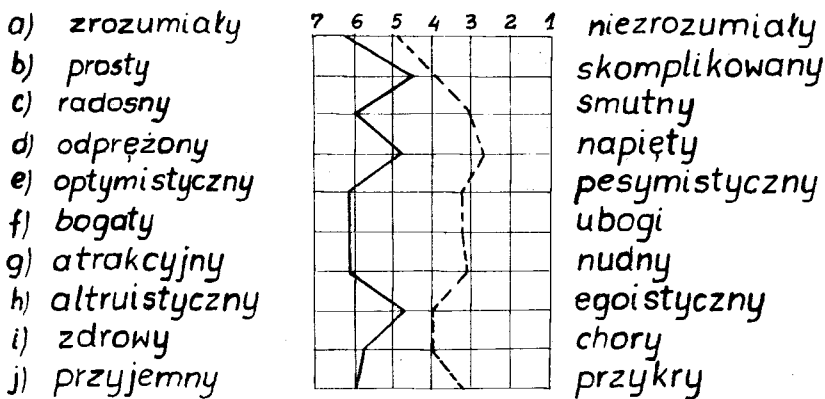
Grupa III_o — „przedmiotowcy”, 45 osób, których wskaźniki D_{s-o} mieszczą się w granicach od -0.5 do -3.5.

Podstaw do bliższej charakterystyki wyodrębnionych grup dostarczają wyniki średnie uzyskane przez te grupy w zakresie ocen dwu zestawów pojęć na poszczególnych skalach przymiotnikowych. Wyniki te prezentowane są w tabeli nr 3. Graficzną ilustrację tych wyników prezentują wykresy nr 1, 2, i 3.

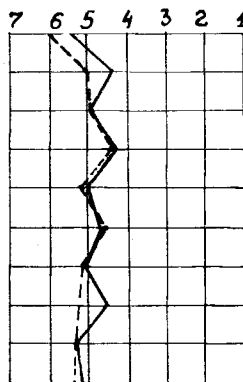
Tab. 3. Wyniki średnie Grup I, II i III w „Skali Podmiotowość—Przedmiotowość” i wskaźnik istotności różnic między wynikami grupy I i III.

Grupy		„PODMIOTOWOŚĆ”				„PRZEDMIOTOWOŚĆ”			
		I	II	III	t I-III	I	II	III	t I-III
a	M	6.31	5.99	5.47	2.57	4.92	5.62	6.05	-3.06
	s	1.32	1.43	1.76		2.09	1.61	1.31	
b	M	4.48	4.64	4.40	0.17	3.91	4.20	4.95	-2.33
	s	2.41	2.11	2.15		2.22	2.04	2.00	
c	M	6.05	5.60	5.02	3.55	3.01	4.55	4.99	-5.99
	s	1.29	1.37	1.46		1.68	1.55	1.44	
d	M	4.88	4.94	4.44	1.11	2.79	3.79	4.36	-4.45
	s	2.00	1.62	1.75		1.65	1.60	1.70	
e	M	6.10	5.71	5.14	3.24	3.23	4.76	5.25	-6.03
	s	1.26	1.35	1.54		1.78	1.56	1.36	
f	M	6.10	5.56	4.73	4.36	3.32	4.52	4.64	-3.78
	s	1.40	1.42	1.58		1.79	1.50	1.50	
g	M	6.10	5.64	5.10	3.38	3.11	4.58	5.14	-5.97
	s	1.30	1.35	1.50		1.77	1.50	1.43	
h	M	4.69	4.69	4.50	0.49	4.00	4.63	5.20	-3.30
	s	1.93	1.70	1.74		1.90	1.53	1.52	
i	M	5.91	5.55	5.29	2.03	4.01	5.01	5.33	-3.90
	s	1.40	1.39	1.50		1.74	1.38	1.45	
j	M	5.97	5.58	5.20	2.55	3.21	4.64	5.26	-5.95
	s	1.34	1.39	1.52		1.79	1.53	1.45	

Wykres 1. Profile wyników średnich ocen
 „podmiotowości” i „przedmiotowości”
 - Grupa I (N=47)

a
b
c
d
e
f
g
h
i
j

Wykres 2. Profile
 z wyników średnich ocen
 „podmiot.” i „przedmiot.” -
 Grupa II (N=50)

Wykres 3. Profile z wy-
 ników średnich ocen
 „podmiot.” i „przedmiot.” -
 Grupa III (N=45)

———— „podmiotowość”
 - - - - - „przedmiotowość”

Prezentowane wyniki ilustrują trzy typy sposobów ustosunkowania się do pojęć reprezentujących dwa wymiary funkcjonowania osobowości. Na wykresach powyższych dość wyraźnie uwidacznia się nie tylko poziom preferencji, któregoś z dwu biegunów, ale również pewną dynamikę napięć istniejących między tymi biegunami lub stan względnej ich polaryzacji. Uzyskane dane stwarzają podstawę do potwierdzenia przypuszczeń, iż skrajni „podmiotowcy” przeżywają wiele wewnętrznych napięć, są raczej egocentryczni i reagują repulsywnie na wszelkie przejawy przedmiotowego traktowania swego istnienia i działania. Natomiast „przedmiotowcy”, u których dwa podstawowe ukierunkowania są spolaryzowane, z lekką przewagą dla przedmiotowych sposobów funkcjonowania, ujawniają mniejszą intensywność wyodrębnianych preferencji. Ich zachowanie przejawia raczej więcej elementów biernego dostosowywania się do otoczenia. Szczególnie interesującą jest grupa II, grupa osób określanych jako „podmiotowcy akceptujący przedmiotowość”. Osoby te, zgodnie z hipotezą Maya i Shostroma, powinny odznaczać się bardziej efektywnym i dojrzałym sposobem funkcjonowania.

Nie podejmuję się jednak, w tym miejscu, dalszych analiz psychologicznych badanej próbki. Pierwszorzędnym celem było dla mnie zaprezentowanie dyskryminatywności proponowanej Skali P—P. Referowane wyniki statystycznych analiz danych uzyskanych przy pomocy tej Skali wskazują na stosunkowo wysoką jej zdolność w zakresie różnicowania populacji. Można zatem uznać powyższe wyniki za wystarczająco uzasadniające dalsze badania nad jej trafnością i przydatnością do weryfikacji hipotez psychologów humanistycznych.

A TENTATIVE RESEARCH ON THE METHOD TO MEASURE SUBJECT-OBJECT AREAS OF PERSONALITY

Summary

The basic assumptions of this research follows the propositions of the humanistic psychology on subject-object dichotomy as a fundamental characteristic of human self-consciousness. The self-consciousness is described in terms of a process of oscilation between the two dialectically interdependent polars of cognitions; between the perceptual experience of himself as a subject and object. Ability to sustain a dynamic equilibrium in the process of oscilation between these two poles renders possible optimal functioning of personality. Therefore, there is a dearth of appropriate methodes to measure these aspects of personal functioning. I introduce a research on feasability of using the Semantic Differential technique devised by Ch. Osgood as tentative method for the differentiation of subject-object dichotomy. This technique is applied to assess the evaluative dimension of connotative meanings of the concepts which describe the subjective-objective

perceptual experiences of the self. They are as follow: being an individual — being a part of community, authenticity — concern for good impression, self-actualizing — imitating, stability-lability, dignity of the person-utility of the person, autonomy-heteronomy, spontaneity — control of oneself, creative behavior-adaptative behavior, self-realization — efficacy, experience of freedom — experience of dependency. The applied technique based on subject's ratings of the meanings of the chosen concepts along the several seven pointed scales makes possible to measure the linear distance between the points in the semantic space representing concepts describing the dimension of the subject dichotomy. The empirical research presented in this article suggests an significant discriminative value of the proposed method (Subject-Object Scale).